

НАУКОВИЙ СЕМІНАР

УДК 811.161.2-112:025.171(44-25)"16"

<https://doi.org/10.33402/zuz.2024-20-174-183>

Ольга ЗАНЕВИЧ

кандидат філологічних наук

старший науковий співробітник відділу української мови

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7513-2150>

e-mail: olgazanevych@gmail.com

УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО У СВІТЛІ ФРАНЦУЗЬКИХ КОНТАКТІВ: МАНУСКРИПТИ ІВАНА УЖЕВИЧА

Львівський музей історії релігії 27 листопада 2024 р. укотре відчинив двері для проведення наукового семінару відділів нової історії України й української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту релігієзнавства – філії Львівського музею історії релігії. Організувала і модерувала захід кандидат історичних наук Ірина Орлевич.

Гостею семінару була Ольга Заневич – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, яка у своїй доповіді репрезентувала знакові в історії українського мовознавства оригінали граматик Івана Ужевича. Доповідачка наголосила на можливості під час міжнародного стажування, яке вона проходила в Інституті славістичних досліджень (Institut d'études slaves, Paris) та Дослідницькому центрі Eur'ORBEM (CNRS-Sorbonne Université, Paris), отримати доступ до манускрипту «Joannis Usevicii grammatica Sclavonica. 1643», що зберігається у Відділі рукописів Національної бібліотеки Франції у Парижі. Також уперше в українському мовознавстві зокрема і в славистиці загалом (після Ватрослава Ягича, 1907 р.) Ольга Заневич мала унікальну змогу опрацювати та представити в Україні оригінал рукопису «Grammatica Sclavonica. XVII» (зберігається в Медіатеці абатства Сен-Вааст Муніципальної бібліотеки м. Аррас) та належить І. Ужевичу. Це уможливило конкретизувати певні неточності щодо самої Граматики 1643 р. та 1645 р. (зокрема їхні бібліотечні назви, номер і місце зберігання) і проаналізувати досі невідомі факти, пов'язані із двома рукописами І. Ужевича (дослідити окремі палеографічні особливості манускриптів та встановити мецената, якому могла би бути присвячена граматика 1645 р.), а також спробувати заповнити лакуни щодо постаті самого автора.

Дискутантом виступила Зоряна Купчинська – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ім. проф. І. Ковалика Львівського національного університету ім. І. Франка, яка акцентувала на необхідності поширювати українську лінгвістику в європейському просторі, що утвердить україністику у світі, зокрема в Європі. Вона наголосила, що втішно для істориків мови, що О. Заневич

вдалося удоступнити для українського мовознавства оригінали манускриптів І. Ужевича. Адже оскільки такі скрупульозні вузькоспеціальні стажування дають новий етап для подальших досліджень в історії української мови на основі оригіналів, то їх необхідно продовжувати та всебічно підтримувати.

Розвиток порівняльно-історичного мовознавства в ХІХ ст. як одного з напрямів історичної лінгвістики зумовив глибоку зацікавленість слов'янськими мовами європейських дослідників, зокрема австрійських (Франц Міклошич (Franz von Miklosich)), а, починаючи з ХХ ст., і французьких (Антуан Мейє (Antoine Meillet)), встановленням закономірностей між спорідненими мовами, а також описом їхнього розвитку та походження. Українська ж лінгвістика кінця ХІХ – початку ХХ ст., зважаючи на складні історичні події (роз'єднаність українських земель між Російською та Австро-Угорською імперіями й існування двох варіантів літературної мови – західноукраїнської та східноукраїнської), розвивалася саме на теренах Галичини та Буковини, які стали середовищем формування національно свідомої української еліти. Як наслідок, в 20-х роках ХІХ ст. відбулося заснування великої кількості шкіл із народною мовою викладання і видання граматик – підручників для середніх та народних шкіл або ж посібників для самостійного вивчення мови. Однак саме з появою шкільної «Рускої граматики» (1893) професора кафедри української мови Чернівецького університету та Українського вільного університету у Празі Степана Смаль-Стоцького у співтворстві з німецьким мовознавцем Федором Гартнером (Theodor Gartner) було утверджено фонетичний правопис Євгена Желехівського. Зауважу, що С. Смаль-Стоцький – почесний член Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), академік Української академії наук (АН) та перший президент Української могилянсько-мазепинської академії наук – учень Франца Міклошича, одного з найвидатніших представників славістики ХІХ ст., якого прийнято вважати основоположником порівняльно-історичного вивчення граматики слов'янських мов (детальніше див.: Міклошич, 1887).

Знаковою, непересічною подією не лише для українського мовознавства, а й для всього славістичного світу стала академічна граматика «Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) sprache» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, опублікована 1913 р. у Відні і присвячена пам'яті проф. Ф. Міклошича. Ця граматична праця викликала не лише щире захоплення та зацікавлення, а й небувалу дискусію серед мовознавців-славістів, що зумовило появу багатьох рецензій німецькою, польською, чеською, угорською, українською та французькою мовами. Як зауважив С. Смаль-Стоцький у спогадах, «цілї нашу ми таки досягнули, про українську мову заговорив увесь науковий світ. Критиками нашої граматики – Шахматова, Ягіча, Вондрака, Мейета, Лера-Сплавінського, Гусера, Вайнгарта і др. ми могли вповні бути вдоволені» (Смаль Стоцький, 1925, с. 245).

Із французьких славістів саме А. Мейє – академік Паризької академії наук (Académie des sciences) (1906), завідувач кафедри порівняльно-історичного і загального мовознавства в Колеж де Франс (Collège de France), секретар Паризького лінгвістичного товариства (від 1906 р.), іноземний член Всеукраїнської академії наук (1924) – написав ґрунтовну рецензію на академічну німецькомовну граматичку С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера у «Bulletin de la Société de la linguistique de Paris» (1914). Зокрема, особливу увагу мовознавець звернув на висновкову частину, у якій йшлося про позицію С. Смаль-Стоцького щодо місця української (руської) мови (*ruthène*) серед інших слов'янських. Таке зацікавлення дослідника не випадкове, адже власне питання розвитку української

мови та її діалектів і належали до кола наукових зацікавлень лінгвіста. Антуан Мейє акцентував на тому, що автори свідомо вилучили з назви «малоруська мова» (*petit-russe*), що свідчило про прагнення відокремити українську від «великоруської» (*grand russe*). І, відповідно, французький мовознавець наголосив, що «на сьогодні малоруська чи руська мова – це мова, яка повністю відмінна від великоруської. Вимова, форми слів чи форми часу, морфологія, лексичний склад – все дуже відрізняється» (Meillet, 1914, p. 120). Для С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, як зазначив А. Мейє, існують тільки мови, які повинні розглядатися окремо, й українська є окремою мовою. Саме ця теза й стала тією рушійною силою, яка докорінно змінила погляд на статус української мови у славистиці.

Зліва направо: Ольга Заневич, Зоряна Купчинська, Ірина Орлевич

Знаменним не лише для французького мовознавчого осередку, а й для європейського загалом, став 1921 р. Саме цим роком датується офіційне заснування Інституту славистичних досліджень (*Institut d'études slaves*), який забезпечив «успішну дорогу першій генерації славістів-професіоналів, які займали перші місця у галузі французьких славистичних досліджень: Луї Леже (Louis Leger, 1844–1923), Ернест Дені (Ernest Denis, 1849–1921), Еміль Оман (Emile Haumant, 1859–1942), Поль Бойє (Paul Boyer, 1864–1949), Антуан Мейє (Antoine Meillet, 1866–1936), Луї Ейзенман (Louis Eissenman, 1869–1937)» (Archaimbault, Gonneau, 2020, p. 9). Від початку існування інститут став невід'ємною частиною Університету в Парижі, відповідно й перші заняття відбувалися в Сорбонні. Згодом завдяки сприянню та фінансовій підтримці уряду Чехословаччини було куплено будинок на тихій вулиці Мішле поблизу Люксембурзького саду, де до сьогодні розміщується інститут.

Варто зазначити, що офіційне відкриття Інституту славістичних досліджень, яке відбулося 17 жовтня 1923 р., провів саме А. Мейє як президент комітету управління, оскільки на той час уже помер Е. Дені – ініціатор і президент-фундатор. У промові А. Мейє висловив переконання, що відкривається нова сторінка в історії щодо дослідження славістичного світу (Archaimbault, 2020, р. 13). Тоді також було засновано й друкований орган інституту – «*Revus des études slaves*», який дуже швидко перейшов із рук першої генерації засновників до другої, яку очолював Андре Мазон (André Mazon, 1881–1967). Для української лінгвістики XX ст. його постать є знаковою, оскільки мовознавець налагодив співпрацю та дружні зв'язки з такими знаними дослідниками, як Юрій Шевельов, Іван Білодід, Леонід Булаховський та Лько Борщак. «А. Мазон мав давні зв'язки з Україною, оскільки саме в Харківському університеті розпочав свою науково-педагогічну діяльність, де після конкурсних іспитів на історико-філологічному факультеті його було обрано лектором французької мови; мовознавець-славіст там викладав протягом 1905–1909 років» (Заневич, 2024, с. 186). У 1927 р. відомий славіст став дійсним членом НТШ, згодом – іноземним членом АН (від 1928 р.). Варто зазначити, що перебування А. Мазона на посадах Вченого секретаря Інституту живих східних мов (1909–1914) (сьогодні: Institut national des langues et civilisations orientales, INALCO) та директора Інституту славістичних досліджень (1937–1967), а також як віцепрезидента Міжнародного комітету славістів протягом 1958–1976 рр. сприяло тому, що мовознавець відіграв провідну роль у розвитку україністики у Франції.

У спогадах Ю. Шевельов згодом напише, що, перебуваючи в Парижі на початку 1950-х років, «до Слов'янського Інституту (офіційно – Інституту слов'янських студій) я знайшов дорогу сам і був дуже гостинно зустрінений його двома провідними постаттями – Андре Мазоном і – теж Андре – Ваяном. Якщо не брати слов'янських країн, то зі славістичним Парижем міг конкурувати тільки Берлін. Славістичних журналів було вже чимало, але три з них робили погоду – Фасмерів “*Zeitschrift für slavische Philologie*”, Мазонів – Ваянів “*Revue des études slaves*” і пражська “*Slavia*”. Усі вони були філологічні, занурені в історію, але в Берліні виразну перевагу мали студії давніх часів, а Париж сполучав плідні пошуки в минулому слов'ян з увагою до 19-го століття» (Wakoulenco, 2020, с. 188). Мовознавець пригадував також, що під час першої їхньої зустрічі на початку 1950-х років А. Мазон був об'єктом нападів Романа Якобсона (Roman Jakobson) у дискусії про автентичність «Слова о полку Ігоревім». Варте уваги й те, що в паризькому «*Revue des études slaves*» систематично друкували автори з інших країн, але й тут першість належала парижанам. І, як зауважив Ю. Шевельов, «у сенсі бібліотечному паризький Інститут почав з нічого, але на час моєї візити розбудував першорядну збірку книжок. За тим теж стояв Мазон» (Wakoulenco, 2020, с. 190).

Власне з іменем А. Мазона пов'язане і повернення на Батьківщину першої граматики української мови середини XVII ст. – «Граматыки словенської» І. Ужевича, яка згодом увійшла до канону джерел монументальної лексикографічної праці – Словника української мови XVI – першої половини XVII ст., над яким працює протягом десятиліть група істориків-лексикографів відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Цьому передувала низка подій, зокрема вперше про цю граматику згадано 1921 р. у праці «Книга. Неперіодичний бібліографічний орган об'єднання українських видавців» під рубрикою «Хроніка. Новонайдена стара українська граматика»: «В паризькій

Національній Бібліотеці під номером *fond. lat. 7568 A* стара українська граматика, написана в 1643 році Яном Усевичем, “кандидатом теології Преславної Паризької Академії”. Повна назва її “*Cramatica Sclavonica scripta per Ioannem Usewicium sclavonum celeberrimae Parisiensis studiosum theologium 1643*”. Про цю граматику готує у Парижі спеціальну студію пан Микола Лучинський» (Книга, 1921, с. 42–43). Зауважу, що наразі невідомо достеменно, чи вийшла студія М. Лучинського – перекладача, члена делегації Української Народної Республіки (УНР) на Мирній конференції в Парижі.

Зліва направо: Роман Голик, Оксана Гладій, Наталя Колб, Ольга Заневич, Зоряна Купчинська, Ірина Орлевич, Павло Артимішин, Наталя Мисак

Згодом І. Борщак, який прибув до Парижу 1919 р. «з дипломатичним представництвом УНР і відтоді лишився в місті до кінця свого життя» (Wakoulenco, 2020, с. 184), переглядаючи праці, що перебували у відділі рукописів Національної бібліотеки Франції та в яких трактувалися українські справи, не оминув увагою й «Українську граматику 1643 р. Киянина в Сорбоні Усевича на лат. мові (7.568 A)», про що зауважив у «Звідомленні Ілька Борщака з дослідів в архівах Західної Європи, пересланому Українській Академії Наук у Києві» (1924) (Борщак, 1924, с. 243).

Варто наголосити, що саме І. Борщак, завдяки підтримці А. Мазона та П. Бойє, у 1938 р. заснував кафедру українознавства в Інституті східних мов і цивілізацій (INALCO), яка існує до сьогодні, та видав першу граматику української мови у Франції – «*Lectures ukrainiennes avec grammaire, commentaire et lexique*» (1946).

Наступницею Ілька Борщака в викладанні українознавчих дисциплін «у Національній Школі живих східних мов» стала Марія Шеррер-Долгорукова (Marie

Scherrer-Dolgorouky) – «жінка гострого язика й рішучого судження» (Wakoulenco, 2020, с. 186), як про неї згодом напише Юрій Шевельов у спогадах про Париж, яка під час війни була бібліотекарем в Інституті славистичних досліджень (1939–1944) (Dmytrychyn, 2020, с. 172). Українознавець французького походження, дійсний член НТШ (від 1967 р.), автор відомого перекладу українських дум «Les Dymy ukrainiennes. Ёрорее cosaque» (1947), а також творів Тараса Шевченка, Івана Франка, Максима Рильського, гість у Києві під час святкування ювілею Татаса Шевченка 1964 р., теж долучилася до повернення граматики Івана Ужєвича до України.

У 1965 р. французькі мовознавці-славісти А. Мазон та М. Шеррер-Долгорукова передали фотокопію рукопису 1643 р. граматики І. Ужєвича до Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, що стало непересічною подією в українському мовознавстві. Варто наголосити, що Іван Білодід та Євген Кудрицький подали розлогий коментар про шляхи надходження автографів граматики 1643 р. і 1645 р. до Києва, готуючи до друку факсимільне видання, яке побачило світ 1970 р. Щодо паризького рукопису, то дослідники зазначили: «У 1962 р. І. Білодід, перебуваючи в Парижі, відвідав Інститут славистики, на чолі якого стояв відомий французький академік-славіст Андре Мазон. ... У паризькому Інституті славистики відбувалася також і зустріч з викладачкою української мови в Інституті живих східних мов Паризького університету Марією Шеррер. Під час цих та інших зустрічей з французькими славістами І. Білодід просив їх допомогти Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні одержати з Національної бібліотеки в Парижі рукопис граматики Івана Ужєвича 1643 р.» (Білодід, Кудрицький, 1970, с. 11). Зауважу, що в 1962 р. І. Білодід перебував у Парижі не лише як директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, а також як міністр освіти та віце-президент АН. Згодом, 1964 р., його було обрано й головою Українського комітету славистів (1964–1981).

В українському мовознавстві у 60-х роках ХХ ст. коло пошуку матеріалів, пов'язаних із граматикою І. Ужєвича, розширив саме Є. Кудрицький – мовознавець-латиніст, доцент Житомирського педагогічного інституту. Згодом у передмові до факсимільного видання «Граматики» було вказано, що завдяки допомозі «уродження України, професора Паризької ветеринарної академії В. Ф. Шумовського, а також літератора Бориса Тена було здобуто фотокопію іншого варіанта рукопису цієї ж граматики – з м. Арраса» (Білодід, Кудрицький, с. 12). Мовознавці зазначили, що в міській бібліотеці м. Арраса, на півночі Франції, теж є автограф in 4° того ж автора, але позначений 1645 р. під подібною назвою «Грамматыка словенская зложена і написана трѣдомъ и прилежаніе[м] Іванна Ужєвича слованина». На відміну від Паризького рукопису, Арраський же віками залишався невідомий науці – аж до виходу статті «Johannes Užević ein Grammatiker des XVII» хорватського мовознавця-славіста Ватрослава Ягича (Vatroslav Jagić) 1907 р. у німецькому журналі «Archiv für slavische Philologie» (Jagić, 1907). Учений опублікував стислий, але кваліфікований опис форми й основного змісту пам'ятки, але не дав їй оцінки як філологічному твору.

Варто зауважити також, що 1967 р. Олекса Горбач, працюючи теж лише з копіями манускриптів, опублікував розлогу розвідку «Рукописна “Грамматыка словенская” Івана Ужєвича з 1643 й 1645 років» у «Записках Українського технічно-господарського інституту» в Мюнхені (Горбач, 1967), яка залишилася поза увагою тогочасних українських мовознавців у зв'язку з тодішніми історичними реаліями. Для української лінгвістики ХХ ст. саме І. Білодід та Є. Кудрицький відкрили цю розвідку, а її ґрунтовний лінгвістичний аналіз здійснив Василь Німчук (Німчук, 1985).

Хочу наголосити, що всі наступні дослідження граматики І. Ужевича було здійснено вже на основі факсимільного видання фотокопій рукописів (Михайло Жовтобрюх, Василь Німчук, Віктор Мойсієнко). Саме тому завдяки співпраці із французькими мовознавцями-славістами, зокрема зі Сільві Аршембо (Sylvie Archaimbault) – заступником директора Дослідницького центру Eur'ORBEM (CNRS-Sorbonne Université), генеральним секретарем Інституту славістичних досліджень у Парижі – й вдалося отримати доступ до оригіналу манускриптів та працювати з ними безпосередньо, що є непересічною подією в науковому житті будь-якого історика-лексикографа загалом і для мене зокрема.

Маючи унікальну можливість уперше в українському мовознавстві працювати з оригіналом рукопису «Граматыки» І. Ужевича 1643 р. у Парижі, мені вдалося виявити точну його назву та номер (Joannis Usevicii grammatica Sclavonica; 7568A), під яким ця праця зберігається, уточнити назву місця збереження – відділ рукописів Національної бібліотеки Франції Рішельє (Département des manuscrits. Bibliothèque nationale de France à Richelieu), а також проаналізувати «Epigramma ad librum» до рукопису граматики 1643 р. та її переклади в контексті історії Парижа.

Ольга Заневич та Ірина Орлевич

Уперше не лише в українському мовознавстві, а й у славистиці (після Ватрослава Ягича, 1907 р.), завдяки сприянню Паскаля Рідо (Pascal Rideau) – керівника відділу публічного читання та писемної спадщини Культурного центру Сен-Вааст–Верлен–Ронвіль і французьких колег із Інституту дослідження та історії текстів у Парижі (Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, Paris), мені вдалося отримати доступ до оригіналу рукопису граматики 1645 р. Було встановлено, що манускрипт із назвою «Grammatica Sclavonica» (XVII) без вказівки на автора – І. Ужевича – зберігається під шифром CGM 281/Ms 989 у Медіатеці абатства Сен-Вааст Муніципальної

бібліотеки м. Arras (Mediathèque de l'abbaye Saint-Vaast de la Bibliothèque municipale d'Arras). Також виявлено відповідні документи, які висвітлюють невідомі сторінки в лінгвістиці щодо історії самої граматики та осіб, яким було її присвячено – «*пановъ Бригаллѣровъ*».

Зауважу, що І. Ужєвич у заголовок граматики виніс слово «слов'янська» (*sclavonica*), без конкретизації мови. На сьогодні сумнівів у славістиці немає – це пам'ятка української мови XVII ст. «Однак спочатку вона трактується як польська (В. Копітар), згодом польсько-руська (Й. Добровський), південно-західноруська (О. Соболевський), церковнослов'янсько-малоруська або білоруська (Г. Ягич), І. Білодід, М. Жовтобрюх та В. Німчук довели, що живомовною основою книжної мови Ужєвича була українська. О. Горбач припускав, що І. Ужєвич був виходцем з українсько-білоруського прикордоння» (Мойсієнко, 2002, с. 117). Варте уваги й те, що І. Ужєвич знайомив західноєвропейських філологів із деякими особливостями церковнослов'янської мови, яку називав святою (*lingua sacra*). Відповідно, церковнослов'янська й українська (*lingua popularis*) мови в контексті «Граматики» І. Ужєвича розглядаються як два різновиди однієї мови (Німчук, 1985, с. 155). У «Граматиці» 1643 р. велику цінність для сучасних науковців мають варіанти літер українсько-білоруського скоропису першої половини XVII ст. (Горбач, 1967, с. 5). Характерно, що серед кириличних букв у граматах 1643 р. та 1645 р. немає літери *ѣ*, яку ввів Мелетій Смотрицький та яка була часто вживаною в середині XVII ст. Хочу наголосити, що І. Ужєвич знав також і французьку мову; про це свідчить, зокрема, його тлумачення партативного (часткового) значення предмета в розділі «Синтаксис» із відповідними прикладами українською мовою (*даль ми хлѣбъ; дай ми хлѣба*) та перекладом французькою (*Donne moua du paen*) (Гр. 1643, с. 51).

Автор не мав суто кодифікаційних цілей, тому у граматиці представлена не тільки книжна мова середини XVII ст., а й локальні північно-українські риси (наприклад: *твору, пору*; отверділа вимова *ѣ: хлопца*) (Горбач 1967, с. 6–7). Василь Німчук наголосив, що І. Ужєвич часто підкреслено виділяє подібність слов'янської граматичної системи до латинської або її відмінності від неї (Німчук, 1985, с. 155). Такий підхід до опису граматичної системи свідчить лише про те, що свою книжку вчений пропонував увазі освічених філологів. Іван Ужєвич розумів, що це перша книжка такого змісту, тому в «*Erigramma ad librum*» до рукопису 1643 р. слушно написав: «В рідній країні, о книго, такою ніколи не знана» (переклад – Є. Кудрицький).

Отже, для української лінгвістики XX ст. стала знаменною, у контексті славістики, зокрема у зв'язку з розвитком порівняльно-історичного вивчення граматики слов'янських мов, заява про рівнозначне місце української мови серед інших слов'янських мов (С. Смаль-Стоцький). Створення осередку славістичних досліджень у Парижі сприяло налагодженню тісних контактів із відомими українськими мовознавцями (Ю. Шевельов, І. Білодід, Л. Булаховський). Завдяки співпраці із французькими мовознавцями-славістами (А. Мазон, М. Шеррер) було удоступнено століттями невідому для української лінгвістики «Граматыку словенскую» І. Ужєвича (1643) – першу граматику української мови XVII ст., яка зберігається в Національній бібліотеці Франції у Парижі, а також його ж «Граматыку» 1645 р., яка перебуває в Медіатеці абатства Святого Вєдаста Муніципальної бібліотеки м. Arrаса. Сьогодні це дає змогу поглиблювати співпрацю з французькими лінгвістами загалом та мати можливість працювати з оригіналами манускриптів зокрема, закриваючи невідомі лакуни в історії українського мовознавства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Антонович, Д. (ред.). (1921). *Книга. Неперіодичний бібліографічний орган об'єднання українських видавців*, 1. Відень; Київ, 42–43.

Білодід І., Кудрицький, Є. (1970). Іван Ужєвич і його граматики. В Білодід, І., Кудрицький, Є. (уклад.), *Граматики слов'янська І. Ужєвича*. Київ: Наукова думка, I–XXVI.

Боршак, І. (1924). Звідомлення Ілька Боршака з дослідів в архівах Західньої Європи, переслане Українській Академії Наук у Києві. *Записки Наукового товариства імени Шевченка (Записки НТШ)* (Т. 134–135: Праці історично-філософичної секції). Львів, 241–248.

Горбач, О. (1967). Рукописна «Граматыка словенская» Івана Ужєвича з 1643 й 1645 років. *Наукові Записки Українського Технічно-Господарського Інституту*, 16(17). Мюнхен, 3–22.

Гр. 1643: Граматыка словенская написана пре(з) Іванна Ужєвича слованина Славной Академії Пари(з)скои в Тевлогіи Студента в Парижѣ. 1643. Département des manuscrits. Bibliothèque nationale de France à Richelieu. Latin 7568A.

Заневич, О. (2024). «Граматыка словенская» Івана Ужєвича в канві «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.»: рандеву з українським мовознавством. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 39, 185–194.

Миклошич, Ф. (1887). Вып. 1: Старословенский языкъ. 1884; Вып. 2: Языки словенский, болгарский и сербский. 1885; Вып. 3: Языки малорусский и русский. 1886; Вып. 4: Языки чешский и польский. 1886; Вып. 5: Языки верхнелужицкий и нижнелужицкий. 1887. В Ф. Миклошич, *Сравнительная морфология славянскихъ языковъ*. Москва: Въ Университетской типографии.

Мойсієнко, В. (2002). До проблеми визначення рідної говірки «Граматики словенської» Івана Ужєвича. *Волинь–Житомирщина*, 9, 117–120.

Німчук, В. (1985). *Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст.* Київ: Наукова думка.

Смаль Стоцький, С. (1925). Федір Гартнер (посмертний спомин). *Записки НТШ* (Т. 136–137: Праці фільологічної секції). Львів: Накладом Товариства, 239–248.

Archaimbault, S. (2020). Antoinne Meillet et l'unité slave. *Revue des études slaves*, 91/1–2, 13–27.

Archaimbault, S., Gonneau, P. (2020). Paris, 1921: l'Institut d'études slaves, acteur de la slavistique. *Revue des études slaves*, 91/1–2, 9–11.

Dmytrychyn, I. (2020). Élie Borschak, André Mazon et l'Institut d'études slaves. *Revue des études slaves*, 91/1–2, 167–180.

Jagić, V. (1907). Johannes Uževič, ein Grammatiker des XVII. *Archiv für slavische Philologie*, 29, 154–160.

Meillet, A. (1914). St. von Smal-Stockyj und Th. Gartner. – Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. Vienne (Shewcenko-Gesellschaft der Wissenschaften), 1913, in-8, xv–500 p. *Bulletin de la Société de la linguistique de Paris*, 62, 120–122.

Wakoulenco, S. (2020). Regarde d'ailleurs: l'Institut d'études slaves vu par George Shevelov. *Revue des études slaves*, 91/1–2, 181–198.

REFERENCES

- Antonovych, D. (Ed.). (1921). *Knyha. Neperiodychnyi bibliohrafychnyi orhan obiednannia ukraïnskykh vydavstiv, 1*. Wien; Kyiv, 42–43 (in Ukrainian).
- Bilodid, I., & Kudrytskyi, Ye. (1970). Ivan Uzhevych i yoho hramatyka. In Bilodid, I., & Kudrytskyi, Ye. (Comps.), *Hramatyka slov'ianska I. Uzhevycha*. Kyiv: Naukova dumka, I–XXVI (in Ukrainian).
- Borshchak, I. (1924). Zvidomlennia Ilka Borshchaka z doslidiv v arkhivakh Zakhidnoi Evropy, pereslane Ukraïnskii Akademii Nauk u Kyivi. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka (Zapysky NTSh)* (T. 134–135: Pratsi istorychno-filosofichnoi sektsii). Lviv, 241–248 (in Ukrainian).
- Horbach, O. (1967). Rukopysna «Hramatyka slovenskaia» Ivana Uzhevycha z 1643 y 1645 rokiv. *Naukovi Zapysky Ukraïnskoho Tekhnichno-Hospodarskoho Instytutu, 16(17)*. München, 3–22 (in Ukrainian).
- Hramatyka slov'ianskaia napysana pre(z) Ioanna Uzhevycha slov'ianyna Slavnoi Akademii Pary(z)skoi v Teolohii Studenta v Paryzhu. (1643). Département des manuscrits. Bibliothèque nationale de France à Richelieu. Latin 7568A (in Latin).
- Zanevych, O. (2024). «Hramatyka slovienskaæ» Ivana Uzhevycha v kanvi «Slovnyka ukraïnskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.»: randevu z ukraïnskym movoznavstvom. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist, 39*, 185–194 (in Ukrainian).
- Mykloshych, F. (1887). Vyp. 1: Staroslovenskyi yazyk. 1884; Vyp. 2: Yazyky slovenskii, bolharskii y serbskyi. 1885; Vyp. 3: Yazyky malorusskii y russkii. 1886; Vyp. 4: Yazyky cheshskii y polskii. 1886; Vyp. 5: Yazyky verkhneluzhetskii y nyzhneluzhetskii. 1887. In F. Mykloshych, *Sravnytelnaia morfolohiia slavianskykh yazykov*. Moscow: V Unyversytetskoi tipohrafyy (in Russian).
- Moisiienko, V. (2002). Do problemy vyznachennia ridnoi hovirky «Hramatyky slovenskoi» Ivana Uzhevycha. *Volyn – Zhytomyrshchyna, 9*, 117–120 (in Ukrainian).
- Nimchuk, V. (1985). *Movoznavstvo na Ukraïni v XIV–XVII st.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Smal Stotskyi, S. (1925). Fedir Gartner (posmertnyi spomyn). *Zapysky NTSh* (T. 136–137: Pratsi filologichnoi sektsii). Lviv: Nakladom Tovarystva, 239–248 (in Ukrainian).
- Archaimbault, S. (2020). Antoine Meillet et l'unité slave. *Revue des études slaves, 91/1–2*, 13–27 (in French).
- Archaimbault, S., Gonneau, P. (2020). Paris, 1921: l'Institut d'études slaves, acteur de la slavistique. *Revue des études slaves, 91/1–2*, 9–11 (in French).
- Dmytrychyn, I. (2020). Élie Borschak, André Mazon et l'Institut d'études slaves. *Revue des études slaves, 91/1–2*, 167–180 (in French).
- Jagić, V. (1907). Johannes Uževič, ein Grammatiker des XVII. *Archiv für slavische Philologie, 29*, 154–160 (in German).
- Meillet, A. (1914). St. von Smal-Stockyj und Th. Gartner. – Grammatik der ruthenischen (ukraïnschen) Sprache. Vienne (Shewcenko-Gesellschaft der Wissenschaften), 1913, in-8, xv–500 p. *Bulletin de la Société de la linguistique de Paris, 62*, 120–122 (in French).
- Wakoulenco, S. (2020). Regarde d'ailleurs: l'Institut d'études slaves vu par George Shevelov. *Revue des études slaves, 91/1–2*, 181–198 (in French, in Ukrainian).